

ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНІ ІМПЕРАТИВИ РЕФОРМУВАННЯ ЗЕМЕЛЬНИХ ВІДНОСИН В УМОВАХ РИНКУ

УДК 332.3

Йосип ДОРОШ,
кандидат
економічних наук,
директор
державного підприємства
«Київський науково-
дослідний та проектний
інститут землеустрою»,

Ольга ДОРОШ,
кандидат
економічних наук, декан
факультету
землепорядкування
Національного
університету біоресурсів
і природокористування
України

Основою для розкриття сутності земельних відносин є політико-економічне вчення про землю як засіб виробництва й об'єкт соціально-економічних зв'язків. Економічна роль землі у розвитку суспільства полягає в тому, що вона існує як всезагальний предмет людської праці, як засіб виробництва у землеробстві та як простір, необхідний для будь-якого виробництва і людської діяльності.

Земля як засіб виробництва значно відрізняється від інших засобів виробництва тим, що площа, яка знаходиться в розпорядженні людини, обмежена розмірами суші земної кулі. Грунт як основа родючості землі не може вільно відтворюватися діяльніс-

тю людей, як інші засоби виробництва (машини, будівлі, матеріали). Отже, земля — це продукт природи, який людина використовує й пристосовує для власних потреб, пізнавши її закони, що діють об'єктивно. Найважливішою особливістю землі як засобу виробництва є також те, що за раціонального господарювання вона не спрацьовується, її родючість може необмежено зростати.

Землю, як і всі інші засоби виробництва, люди використовують у процесі суспільно-господарської діяльності. Встановлювані при цьому певні виробничі відносини визначають форми власності, характер володіння й користування землею та іншими засобами виробництва. Земельні відно-

сини, як уже зазначалося, є суспільними відносинами людей, що пов'язані з володінням і користуванням землею, складовим елементом усієї системи виробничих відносин кожної епохи. За своєю соціальною природою вони належать до економічного базису суспільства.

Приватне використання землі через її обмеженість призводить до монополії господарювання на землі; привласнення землі однією особою виключає можливість привласнення її іншими. В умовах товарного виробництва ці особливі риси товарних відносин, пов'язані з володінням і користуванням землею, зумовлюють особливий вид суспільного доходу — земельну ренту, яка не притаманна власності на інші засоби виробництва, крім землі.

Земельні відносини, як і весь економічний лад суспільства, історично розвиваються й змінюються разом зі зміною продуктивних сил і виробничих відносин. Кожному суспільному способу виробництва відповідає своя форма земельної власності.

В історичній ретроспективі на всіх етапах розвитку суспільства земельні відносини розвиваються під безпосереднім впливом економічного закону відповідності характеру виробничих відносин рівню розвитку продуктивних сил.

Під впливом об'єктивних економічних законів послідовний розвиток суспільства призводить до зміни і перебудови земельних відносин. Змінюються земельні відносини не стихійно, а згідно з історичними особливостями суспільного розвитку кожної країни, і не ізольовано, а разом з усією системою виробничих відносин суспільства, в процесі загального економічного розвитку, складовим елементом якого вони є. Прискорює або уповільнює об'єктивно назріваючі процеси розвитку земельних відносин земельна політика панівного класу, державної влади. Законодавчі акти, що нею приймаються, надаючи правових норм земельним відносинам, безпосередньо відображають ті класові інтереси, на захист яких покликаний закон і державна влада в кожен конкретну історичну епоху.

Отже, етапи розвитку земельних відносин в основному пов'язані зі змінами економічних відносин, відносин власності на землю та розвитку продуктивних сил.

Дослідженням розвитку земельних відносин за умови існування різних історичних формацій європейського та світового масштабу, а також формуванню земельних відносин у незалежній Україні присвятили наукові роботи вітчизняні вчені Бистряков І.К., Добряк Д.С., Новаковський Л.Я., Федоров М.М., Стецюк М.П., Третяк А.М., Хвесик М.А. та багато інших. Проте поняття еколого-економічних імперативів реформування земельних відносин залишається недослідженим.

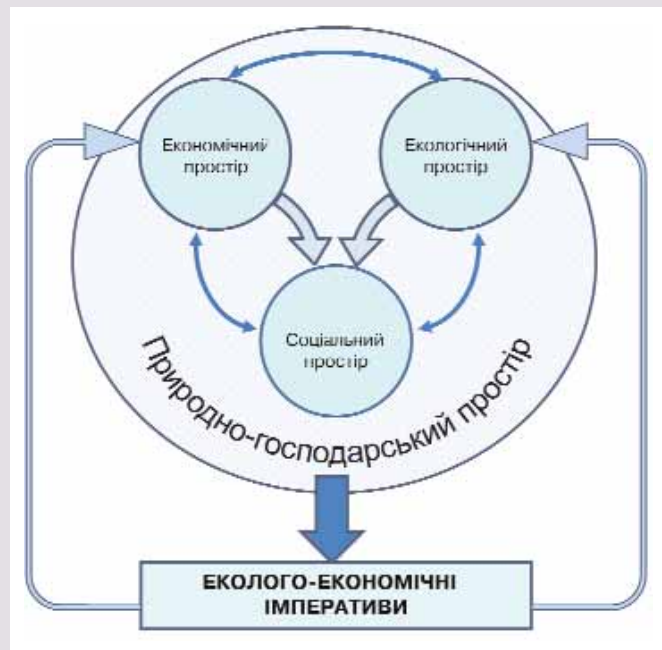
Мета статті — розкрити сутність, зміст, поняття еколого-економічних імперативів реформування земельних відносин в умовах формування ринку землі та трансформації економіки.

Стратегія ринкової трансформації земельних відносин в Україні має передбачати створення більш ефективних форм землегосподарювання, і в першу чергу, — сільгоспвиробництва. Трудність вирішення цього завдання і в майбутньому буде визначатися низкою обставин, дією об'єктивних і суб'єктивних чинників, які визначають спрямованість і динаміку сучасних змін стратегічних імперативів раціоналізації землекористування. Зокрема, це стосується статусу землі і земельних відносин.

Земельні відносини охоплюють усі виміри природно-господарської системи та є складовою виробничих відносин суспільства. Унормування земельних відносин через еколого-економічні імперативи здійснюється у результаті взаємодії трьох вимірів природно-господарського простору: екологічного, соціального та економічного (рис. 1). Зазначені простори мають власні складні закономірності і тенденції розвитку, кожна з них формує власні цінності та критерії розвитку земельних відносин. Забезпечення сталості землекористування може бути досягнуто шляхом гармонізації цілісної системи еколого-економічних імперативів, що узгоджуються з функціонуванням зазначених просторів.

Рис. 1

ЛОГІЧНО-СМИСЛОВА МОДЕЛЬ ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНИХ ІМПЕРАТИВІВ ЗЕМЕЛЬНИХ ВІДНОСИН

У сучасній економічній літературі відсутнє визначення еколого-економічних імперативів. Існує розуміння імперативу як моральної суспільної норми та загальноприйняте визначення екологічного імперативу. Так, під екологічним імперативом розуміють сукупність умов взаємодії суспільства та природи, порушення яких буде мати катастрофічні наслідки для людства. Він є усвідомленням об'єктивної необхідності рахуватись не просто з законами природи, а й з пред'явленими нам з її боку «технічними» умовами. Екологічний імператив виражає необхідність оцінювати наслідки будь-якої діяльності, пов'язаної з втручанням у природні процеси з точки зору загальних умов взаємовідносин суспільства та природи, збереження умов біологічного існування людини і вимагає виключення будь-якої можливості руйнації природних екосистем.

Як було показано вище, об'єктом відтворення повинні стати не тільки природні екосистеми та біоценози, а суспільно-економічні та екологічні системи в єдиному природно-господарському комплексі. Тому ми вважаємо за необхідне розвинути поняття **екологічного імперативу суспільно-економічною складовою і пропонуємо розуміти під поняттям еколого-економічних імперативів — сукупність загальнообов'язкових суспільно-необхідних вимог, правил, стандартів щодо регламентації функціонування інституту земельних відносин** (щодо володіння, розпорядження та використання земельних ресурсів та інших речових прав і обмежень), **що забезпечує достатній рівень екологічної збалансованості та економічної ефективності землекористування у суспільстві.**

Економічні імперативи у даній концепції пов'язані з регулюванням рентних відносин, оподаткуванням і розподілом земельної ренти з урахуванням вимог щодо відтворення земельних ресурсів та справедливого розподілу доходів між учасниками земельних відносин.

Роль еколого-економічних імперативів у функціонуванні земельних відносин полягає у дії обернених зв'язків, що характеризують рівень узгодженості та гармонізації цілей окремих просторів у природно-господарській системі.

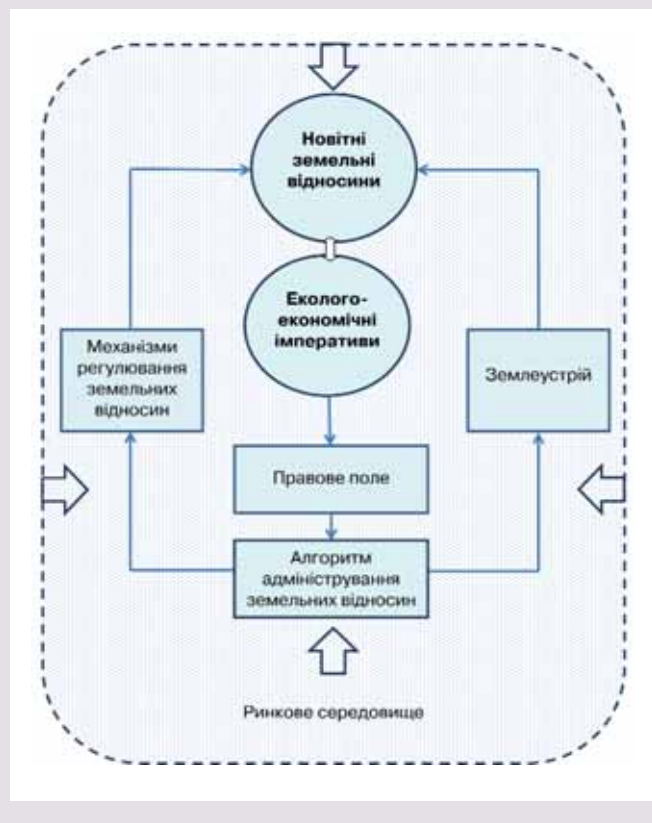
Інституціоналізація передбачає розвиток земельних відносин на основі складного процесу узгодження і реалізації еколого-економічних імперативів в такій послідовності: «імперативи — концепція — програма — закони — підзаконні акти — норми, стандарти». Концепція сучасного реформування земельних відносин не прозора, метою повинна стати зайнятість населення.

Сформовані у суспільстві еколого-економічні імперативи трансформуються у правові норми, соціальні інститути та інститут земельної власності, на основі яких здійснюється адміністрування земельних відносин (рис. 2).

Алгоритми прийняття рішень включають реалізацію механізмів адміністративно-організаційного та фінансово-економічного регулювання земельних відносин, здійснення землеустрою як системо-утворюючого фактору при формуванні земельних відно-

Рис. 2

ЛОГІЧНО-СМИСЛОВА МОДЕЛЬ РЕАЛІЗАЦІЇ ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНИХ ІМПЕРАТИВІВ В ПРОЦЕСІ АДМІНІСТРУВАННЯ ЗЕМЕЛЬНИХ ВІДНОСИН

син. Сталість земельних відносин в умовах ринкового середовища може бути забезпечена побудовою адаптивної системи імплементації еколого-економічних імперативів у алгоритми адміністрування земельних відносин.

Відбувається формування інститутів земельних відносин на таких основних рівнях: національному, регіональному та локальному. На кожному з територіальних рівнів система інститутів має певні особливості, зумовлені відмінностями у суб'єктах відносин та їх інтересів, об'єктах та структурі інститутів власності на земельні ресурси. На сучасному етапі реформування земельних відносин спостерігається недостатня сформованість окремих інститутів земельних відносин, зокрема, регіонального та локального рівня (рис. 3).

Такий підхід дозволяє встановити диференційований підхід до дослідження процесів інституціоналізації та визначити напрями та механізми їх подальшого розвитку. Окремо слід зазначити про недостатню сформованість інших видів інститутів земельних відносин та переважання економічних факторів впливу на формування інститутів.

Вплив екологічного, економічного та соціального розвитку на формування інститутів земельних

Рис. 3
ЛОГІЧНО-СМИСЛОВА МОДЕЛЬ ФОРМУВАННЯ ІНСТИТУТІВ ЗЕМЕЛЬНИХ ВІДНОСИН НА РІЗНИХ РІВНЯХ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

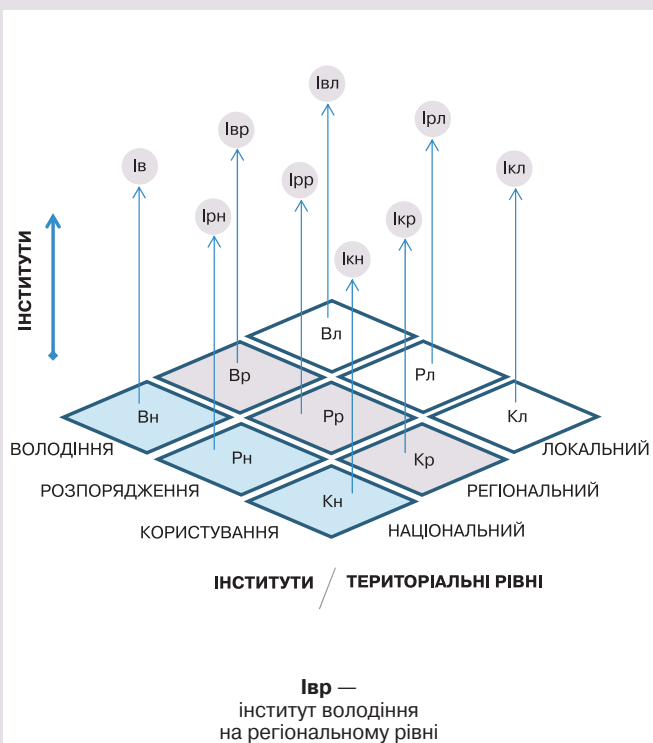

Рис. 4
ФАКТОРИ СУСПІЛЬНОГО ВПЛИВУ НА ФОРМУВАННЯ ІНСТИТУТІВ ПРАВ ВЛАСНОСТІ НА ЗЕМЛЮ В ПРОЦЕСІ ЗЕМЕЛЬНИХ ВІДНОСИН

ФАКТОРИ ВПЛИВУ	Екологічний	Економічний	Соціальний
	ІНСТИТУТИ		
Володіння	Ев → ІЕв	Екв → ІЕкв	Св → ІСв
Користування	Ек → ІЕк	Екр → ІЕкр	Ск → ІСк
Розпорядження	Ер → ІЕр	Екк → ІЕкк	Ср → ІСр
ІЕв — інститут володіння за екологічним фактором впливу			

відносин спричинює різновекторність, багатокритеріальність становлення окремих інститутів, що не забезпечує системності їх розвитку, має місце сукупність внутрішніх протиріч.

Упорядкування і системне формування інституту земельних відносин через інститути володіння, користування та розпорядження землею необхідно здійснювати на основі врегулювання системи еколого-економічних імперативів (рис. 4).

Разом з тим, необхідно відмітити відсутність або недостатню інституціоналізацію інших форм прав власності на землю, які функціонують в процесі земельних відносин. Відсутність системи еколого-економічних імперативів земельних відносин призводить до формування неузгоджених в територіальному та факторному напрямках відносин. Переважання окремих формальних та неформальних інститутів не дозволяє формувати землекористування у контексті сталого розвитку. Отже, роль еколого-економічних імперативів полягає в упорядкуванні інституту земельних відносин через правове поле, на основі якого створюються передумови розвитку відповідних інституцій — організацій, установ, органів влади і адміністрування. Як показує вибіркова оцінка, стан інституціонального забезпечення формування та регулювання земельних відносин в Україні є незадовільним. Зокрема, залишаються не упорядкованими інститути: прав власності на землю; захисту прав власності на землю; адміністрування земельних відносин; економічного регулювання; землеустрою; ринкового обороту земельних ділянок та прав на них тощо.

Висновки

Під еколого-економічними імперативами необхідно розуміти сукупність загальнообов'язкових суспільно-необхідних вимог, правил, стандартів щодо регламентації функціонування інституту земельних відносин (щодо володіння, розпорядження та використання земельних ресурсів та інших речових прав і обмежень), яка забезпечує достатній рівень екологічної збалансованості та економічної ефективності землекористування у суспільстві.

Запропонована модель реалізації еколого-економічних імперативів передбачає їх трансформацію у правові норми, соціальні інститути та інститут земельної власності, на основі яких здійснюється адміністрування земельних відносин шляхом здійснення відповідних механізмів регулювання земельних відносин та землеустрою як системоутворюючого фактору при їх формуванні.

Інституціоналізація розвитку земельних відносин на основі складного процесу узгодження і реалізації еколого-економічних імперативів повинна здійснюватися в такій послідовності:

«імперативи — концепція — програма — закони — підзаконні акти — норми, стандарти».